

TÜRKLERDE NEVRUZ BAYRAMI

Yetkili Yazar | Correspondent Author: Enver ARAS

Newros Bairam in Turkish World

Yazar(lar) | Author(s)
Enver Aras¹

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geliş Tarihi : 02/03/2021
Makale Kabul Tarihi : 08/06/2021

Anahtar Kelimeler:

Nevruz, Türk Dünyası,
Bayram

ÖZ

Nevruz, Türklerin millî, manevî, felsefî, sosyal, estetik düşünceleriyle şekillenen ve millî kültürün oluşmasında önemli görevler üstlenen bir bayramdır. Birçok destan ve efsanemizde de karşımıza çıkan Nevruz, ‘Gök Tanrı’ dini çerçevesinde insan, tabiat ve Tanrı münasebetlerini öne çıkaran en eski Türk bayramlarından biridir.

Bilindiği üzere tabiat şartları mevsimlere göre değişiklik gösterir. İnsanlar da değişen tabiat şartlarına uyum sağlamaya çalışır. İşte Nevruz, tabiatın yeniden dirilişini ifade eden yeni bir yılın başlangıcı demektir.

İslâmiyet’ten önce Türk boyları arasında birtakım mitolojik, efsanevî ve dinî özellikler kazandırılan, İslâmiyet’ten sonra da bazı dinî uygulamalar dahil edilen Nevruz, eskiden beri millî bir bayram olarak kutlana gelmiştir.

ARTICLE INFORMATION

Submission Date : 02/03/2021
Accepted Date : 08/06/2021

Keywords:

Newros, Turkish World,
Bairam

ABSTRACT

Newros is a religious festival formed with the national, sacred, philosophical, social, and aesthetical thought of the Turks and having important tasks in the formation of the national culture. Newros we face within many of our legends and epics is one of the oldest Turkish bairams putting forth the relationships of the human, nature, and God with respect to the religion ‘Sky God’.

As it is known, natural conditions change according to the seasons. Humans also try to adapt the changing natural conditions. Newros means the beginning of a new year implying the revival of nature.

Newros, achieving some mythological, legendary, and religious features among Turks before Islam and including some religious applications after Islam, has been celebrated as a national bairam for ages.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ORCID No: <https://orcid.org/0000-0001-9754-5725>, e-posta: aenveraras@gmail.com

1. Giriş

Gerek mahallî gerek millî ve gerekse dinî bayramlar, milletlerin millî kültür kimliğinin oluşmasında ve kültür değerlerinin korunup yaşatılmasında çok önemli fonksiyonları yerine getirirler. İşte bu çerçevede Nevruz, Türklerin millî, manevî, felsefî, sosyal ve estetik düşünceleriyle şekillenen bayramlarından biridir. Türklerdeki Nevruz, Türk kültür deryasının büyüklüğünü ve zenginliğini gösteren hem çerçeve, hem de muhteva bakımından hiçbir millette olmayan bir bayram geleneğidir.

Türk düşünce hayatının, Türk tefekkürünün ortaya çıkardığı destanlarımızda ve efsanelerimizde de karşımıza çıkan Nevruz, esasında ‘Gök Tanrı’ dini çerçevesinde tabiat, Tanrı ve insan ilişkilerini ön plâna çıkararak en eski Türk bayramlarından biridir.

İnsan hayatına canlılık veren tabiat şartları mevsimlere, aylara ve yıllara göre değişir. Tabiat şartlarının bu değişimlerine bağlı olarak çeşitli canlı ve cansız varlıklar da farklılaşır. İnsanlar da değişen tabiat şartlarına uyum sağlamak suretiyle varlığını devam ettirmeye çalışır. İşte, Nevruz geleneği de bu çerçevede Türkler tarafından tabiatın yeniden canlanışını ve dirilişini ifade eden yeni bir yılın başlangıcı olarak kabul edilen bir bayram hâline getirilmiştir.

Türk tarihinde, Türk yaratılış destanlarında ‘ata mağaraları’ önünde yaratılışı anma, ecdada hürmet anlamında yapılan kutlama törenleri, Ergenekon’dan itibaren yeniden diriliş, yeniden var oluş anlamında kutlanmaya başlanır. Budizm’in hakim olduğu dönemlerde Budizm’in emrettiği düşünce ve inançlarla yapılan çeşitli törenlerin, hangi zaman diliminde belirli bir şekle girdiği ve hangi zaman diliminde Nevruz adını aldığı kesin olarak tespit edilememiştir. Fakat, Nevruz’un tarihî seyir içerisinde bünyesine Gök Tanrı, Budizm, Manihaizm, Zerdüşizm, Hristiyanlık, İslâmiyet gibi çeşitli dinlerden, inançlardan birtakım yeni kültür unsurları aldığını, hem şekil hem de mahiyet itibarıyla birtakım değişikliklere uğradığını söylemek mümkündür.

Bilindiği üzere şimdiye kadar binlerce yıllık Türk tarihi boyunca kutlanan ‘Nevruz Bayramı’ konusunda özellikle son yıllarda birçok eser kaleme alınmıştır. Elbette ki bizim şu ana kadar ele alınmayan ve hiç bilinmeyen konuları tespit edip gün yüzüne çıkarmak şeklinde bir iddiamız yoktur. Ancak, Türk dünyasında yaşayan bütün Türk boyları arasında çok eskiden beri az veya çok, farklı veya benzer şekilde büyük bir coşkuyla kutlanan Nevruz Bayramı hakkında yapılan çalışmalara katkıda bulunmaya çalışacağız.

2. Sözlük ve Lügatlerde Nevruz

Bilindiği gibi Nevruz, Farsça asıllı bir kelime olup yeni anlamına gelen ‘nev’ sıfatıyla, gün/gündüz anlamına gelen ‘rûz’ isminin birleşmesinden meydana gelmiş birleşik bir kelime olarak ‘yeni gün, yeni yılın başlangıcı, tabiatın yeniden uyanışı, yeniden diriliş, yeniden canlanış’ anlamına gelmektedir. Nevruz’da Güneş balık burcundan koç burcuna girer. Miladî takvimde 21 veya 22 Mart günü geceyle gündüz eşitlenir. Rumî takvimde de 21 Mart günü 9 Mart gününe rastlamaktadır.

Türkler arasında Nevruz kutlama geleneği tarihin derinliklerinden gelmektedir. Nevruz’un tarihiyle ilgili bilgilere çeşitli eserlerde rastlamak mümkündür. Türkçeyi Araplara öğretmek gayesiyle kaleme alınan Divanü Lügati’t Türk adlı eserde ‘On İki Hayvanlı Türk Takvimi’yle birlikte geçen Nevruz, burada yeni yılın başlangıcı olarak ifade edilmektedir. Özellikle göçebe bir hayat yaşayan Türkler, İslâmiyet’ten önce bir yılı dört kısma bölerek her üç aya bir isim vermişlerdir. İşte, Yenigün/Nevruz bu aylardan birincisinin adıdır (Atalay 1985: 345-347).

Nevruz, Şemseddin Sâmî’nin eserinde, “Eski İran ve Celâlî takvimine göre yılbaşı ve ilkbaharın başlangıcı olan ve Rûmî Mart’ın dokuzuna rastlayan gün; Nevruz-ı Sultânî: Celâleddin Melikşâh’ın takvimindeki Nevruz, o gün kırlara çıkılarak kutlanan bayram; Türk müziğinde eski bir makam” tarzında açıklanmıştır (İslâm Ans. 1988: 233-234; Tulum vd. 1991:989).

Nevruz kelimesi Türkçe Sözlük’te, “Eski bir İran takvimine göre, yılın ve baharın ilk günü sayılan Mart’ın yirmi ikisine rastlayan gün; Nevruz günü kırlara çıkılarak yapılan bayram” şeklinde ifade edilmiştir (Eren vd. 1988: 1084).

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat’te Nevruz kelimesi karşılığında, yeni gün; Güneş’in koç burcuna girdiği gün olup rûmî Mart’ın dokuzuna rastlar, ilkbahar başlangıcı ve Celâlî takvimine göre yılbaşıdır; Türk müziğinin en eski mürekkep makamlarından biridir. Urmiyeli Safiyüddin’in kitabına yazmış olduğu Arapça güfteli bir remel beste bu makama misaldir” şeklinde açıklamalar yapılmıştır (Devellioğlu 1970: 994).

Bazı kaynaklarda, eski Türklerle İranlıların yılbaşı olarak kutladıkları günün adı olarak kaydedilen Nevruz, bugün İran’da Ramazan ve Kurban Bayramı’ndan daha ihtişamlı bir bayram olarak kutlanmaktadır. Araplara Neyruz olarak geçen Nevruz’un önemi, Nevruz törenlerinin şekli ve mahiyeti hakkında başta Şehname olmak üzere birçok Fars ve Arap kaynaklarında çeşitli bilgiler bulmak mümkündür (Pakalın 1983: 686-688).

Azerbaycan Edebiyat Terimleri Sözlüğü’nde Novruz şeklinde kaydedilen Nevruz’un, milâdî takvime göre Mart ayının 21’ne tesadüf eden, yeni yılın başlangıcı, bolluk, bereket, mutluluk anlamına geldiği ve Azerbaycan Türklerinin eski geleneklerinden biri olduğu belirtilmektedir (Hacıyeva vd. 1995: 164).

Nevruz, Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti'nde Novruz şeklinde kaydedilmiş olup, 'Mart ayının yirmi ikisine tekabül eden baharın girdiği ilk gün' şeklinde bir açıklama yapılmıştır (Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti 1983: 422).

Nevruz kelimesi, bazı lügatlerde Novruz şeklinde kaydedilmiş, "İlk baharın başlangıcı olup, esasen mart ayının 22'sine tesadüf eden yeni il bayramı" şeklinde bir karşılık verilmiştir (Ereb ve Fars Sözlüğü, 1985: 484).

Yukarıda örnek olarak verdiğimiz lügat ve sözlüklerde yer alan kayıtlardan da anlaşılacağı üzere Nevruz, milâdî takvime göre 21 Mart günü, rûmî Mart'ın dokuzuna rastlayan gün, Güneş'in koç burcuna girdiği gün, kırlara çıkılarak kutlanan bayram, baharın girdiği ilk gün, ilkbaharın başlangıcı, yeni yılın başlangıcı, yeni yıl bayramı, yeni gün, yılbaşı, bolluk, bereket ve mutluluk günü demektir.

3. Nevruz'un Tarihçesi

Nevruz kutlamalarının ilk defa ne zaman, nerede, nasıl, ne şekilde ortaya çıktığına ve kimler tarafından kutlanıldığına dair çeşitli rivayetlerin tartışma konusu yapıldığı bilinmektedir. Türkler tarafından tarihin çok eski dönemlerinde her yıl yapılan 'yeni yıl törenlerinin, hangi ad altında kutlandığı henüz tespit edilmiş değildir. Türklerin çok eski zamanlardan beri her 'yeni yıl törenleri'nde ateş yakıp örs üzerinde çekiçle demir dövükleri, Türk hakanının yakılan bu büyük ateşe bir şeyler söylediği rivayet edilegelmiştir.

'Yeni yıl törenleri' sırasında yakılan ateşten çıkan alevin gök renginde olması o yıl bolluk bereket ve ucuzluk olacağına; kırmızı olması savaş çıkacağına; karaca olması hakanın öleceğine işaret ettiğine dair inançların varlığından haberdarız (Turan 1941: 44-45).

Çin kaynaklarının birçoğu Hunların, milâttan önceleri On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nde yılbaşı olarak kabul edilen 21 Mart'ta, çeşitli bahar şöenleri yaptıklarını, Türklerin bu güne 'yengi gün' adını verdiğini (Genç 1995: 15-23); Uygurların, benzer uygulamaları milâttan önceleri kutsal bir bayram olarak kutladıklarını (İltebir 1996; 209-220; Genç 1995: 15-23), Göktürklerin Ötüken'deki mukaddes dağda yani, Ergenekon destanında geçen mekânda çeşitli törenler yaptıklarını kaydeder (Yuvalı 1995: 53-61).

Tarih, Türklerin atası Sümerlerden, edebiyat ve kahramanlık da temelini dostluğun, kardeşliğin, saflığın, manevî temizliğin ve ölümsüzlüğe yönelişin oluşturduğu Gılgamış destanından başlar. Bu çerçevede yeni yıl kutlamalarının başlangıcı da Gılgamış devrinden yaklaşık 7000 yıl önceye dayanır. Yani bu görüşe göre, Sümerlerin atalarından miras kalan bolluk, bereket ve zenginlik anlamına da gelen bahar bayramı Nevruz 12 bin yaşındadır (Elibeyzade 1996: 147-154).

Oğuz Kağan destanında, Oğuz'un doğumuyla ağaçların yeşerdiği, çiçeklerin açtığı, yeni bir hayatın başladığı ve bundan dolayı büyük bir şenlik yapıldığı, bu güne Oğuz günü/yeni gün/Nevruz adı verildiği bilinmektedir (Golkarian 1995: 127-133).

Mezopotamyalılarda, Babillilerde geceyle gündüzün eşit olduğu gün, baharın ve yeni yılın başlangıç günü olarak kabul edilirdi. Babillilerde Zakmu/Zakmuku olarak bilinen yeni yıl kutlamalarının milâttan önce 2400 yılından beri kutlandığı bilinmektedir. Bu kutlamaların başlangıcını milâttan önce 4000 yıllarına kadar götürenler de vardır (Gözyayın 1996: 155-160).

Nevruz'un menşeyini milâttan önce 4. asra kadar götüren, dünyadaki en eski din olan Zoroastrizm dininin kurucusu Zoroastr'ın geceyle gündüzün eşit olduğu ilkbaharda kutladığı bir bayram olduğunu belirten kaynaklar da vardır (Karatayev 1995: 229-232; Kemalov 1996: 255-259).

Nevruz'un 6 bin yıldan beri Turan ülkesinde 'yenpi kün/yeni gün' adıyla bir 'çiftçi günü, çiftçi bayramı' olarak kutlandığını kaydeden kaynaklar olduğu gibi (Nazar 1996: 299-301), tabiatla insanlar arasındaki münasebetlerin ortaya çıkardığı ve bahar, uyanış canlılık, yeni gün anlamına gelen Nevruz'un en az yedi bin yıllık bir tarihinin olduğunu gösteren arkeolojik araştırmalar da vardır (Askarov 1995:237-243).

Orta Asya'da yapılan arkeolojik çalışmalar sırasında bulunan çanak, çömlek ve taşlarda bulunan Türklere ait Nevruz törenlerini gösteren çeşitli resimler; Türkmenistan'ın Nisa bölgesinde ele geçen kemikten yapılmış kadehteki resimler, Nevruz Bayramı'nın çok eski zamanlardan beri kutlandığını gösterir (Rahman 1995: 221-227).

İran mitolojisinde, 21 Mart günü tahta çıkan İran'ın efsanevî padişahı Keyumers'in bu günü bayram ilân ettiği ifade edilmektedir. Yine, 700 yıl saltanat sürdüğüne inanılan ihtişamın sembolü olarak kabul edilen Cemşid tahta çıktığı 21 Mart'ı, Tanrı'ya ibadet ve şükür günü sayılıp her yıl kutlanmasını ister (Firdevsi 1967:38, 432) ve bayram olarak kabul eder (Heyet 1995: 119-124).

Nevruz'un bayram olarak kutlanmasının sebebini efsanevî padişah Cemşid'in tahta oturduğu güne ve bu günü bayram ilân ettiğine bağlayan efsanelerden birini göre Cemşid, kendisine yaptırdığı bir arabaya ilk defa Nevruz'da biner. Cinler/Devler, Cemşid'i arabasıyla Dunbavend Dağı'ndan Vavillan'a havada götürürler. Bu hâdiseden sonra halk bu günü bayram olarak kabul eder. Başka bir rivayete göre ise, seyahat etmeyi çok seven Cemşid, Azerbaycan'a gider. Halk onu omuzlarında taşıyarak tahtına oturtur. O sırada güneşin ışığı taç giymiş olan Cemşid'in üzerine düşer ve yansıma yapar. Bunu gören halk sevinir ve o günü bayram ilân eder (Maksetof 1996: 269-273).

Müslümanlar tarafından Sasanîlerin ortadan kaldırılmasından sonra İran'dan Arap dünyasına 'Neyruz/Nayruz şeklinde geçen Nevruz'a Araplar geceyle gündüzün eşit olduğu gün anlamına gelen 'Birinci itidaliyûn' adını vermişlerdir (Çay 1991: 21-23).

Birtakım kaynakların hak dini olduğunu ileri sürdüğü Zerdüştizim'de ateş, tapınmanın esas objesini oluşturduğu hâlde Türklerde ateş kötülüklerden temizlenme, kötülükleri defetme vasıtası olarak kabul edilmiştir (Günay vd. 1998: 55-56). Yeni yılla ilgili çeşitli uygulamaların Zerdüştizim'e, Türklerin Gök Tanrı İnanç Sistemi'nden geçtiği düşünülebilir. Nitekim, Elibeyzade, Gök Tanrı İnanç Sistemi'nin Zerdüştizim'den çok önceleri var olduğunu, Farsların, Türklere ait olan Gök Tanrı İnanç Sistemi'ni Zerdüştizim olarak Farslaştırdıklarını, İran kaynaklarında milâttan önceye ait kayıtlarda Nevruz'la ilgili herhangi bir bilgi olmadığını ifade etmektedir (Elibeyzade, 1996:147-154).

Esas menşei Turan olan Nevruz ananelerinin temeli ateş, su, toprak ve hava kültürüne bağlı olarak birtakım tören ve inançlarla günümüzden dört beş bin yıl önceleri kutlanmaya başlanmış millî bir Türk bayramı olduğunu savunan görüşlerin varlığı da bilinmektedir (Muratoğlu 1996: 281-292).

Tarihî seyir içerisinde farklı adlarla kutlanmış olsa bile, esasında Nevruz kutlamalarının, Türk yaratılış destanlarında özellikle Türklerin ilk atası kabul edilen 'Ay Atam'ın Balçıkta Yaratılması efsanesinde karşımıza çıkan Ay-Atam'ın ve Ayva'nın yaratıldığı zaman dilimine, Gök Tanrı İnanç Sistemi'ne kadar uzandığı söylenebilir (İnan 2000:21; Ögel, 2003: 485-486).

Ebubekir bin Abdullah bin Aybekü'd Devdarî'nin tespit ettiği Türk yaratılış efsanesindeki, yağmur sularının Karadağcı adı verilen bir dağdaki mağaranın önüne topladığı çamurun üzerine Güneş ışığının dokuz ay müddetince düşmesi neticesinde yaratılan Ay Atam'la, kırk yıl sonra aynı mağaranın önünde benzer şekilde yaratılan ay yüzlü Ayva'nın yaratılması, Ay Atam'la Ayva'nın evlenmesi Türklerin de bu evlilikten türemesi hâdisesinin 21 Mart'a tekabül ettiği, Türklerin her yıl bu mağaranın önünde çeşitli törenler tertip ettiğini ortaya koymaktadır (İnan, 2000: 21; Ögel, 2003: 485-486); Çay, 1991: 27).

Bize göre, tarihî geçmişi Hz. Adem'le Havva'nın buluştuğu güne kadar götürülen ve atalarımızın mitolojik, içtimaî, iktisadî, manevî, felsefi, estetik düşünceleriyle şekillenen Nevruz (Muratoğlu, 1996: 281-292), Türklerin en eski millî bir bayramıdır. Türkler arasında Nevruz'la ilgili çeşitli rivayetler ortaya çıkmıştır. Bu rivayetlerin en önemlisi Türklerin yaratılışıyla, tabiat kültürle yakından ilgisi olan 21 Mart'a tekabül eden Türklerin ilk atası 'Ay Atam'ın ve Ayva'nın Balçıkta Yaratılması efsanesidir. İkinci önemli rivayet de Türklerin yeniden diriliş günü, bahara erişme, yılbaşı olarak kabul ettiği 21 Mart Ergenekon'dan çıkış günüdür. Bunun için Nevruz, bugün çeşitli

törenlerle Türk kültürünün yaşatıldığı coğrafyalarda bütün Türk boyları arasında en eski efsanevi ve milli bir Türk bayramı olarak kutlanmaktadır.

4. Nevruz'un Kutlandığı Yerler

İslâm tarihçisi Kalkaşandî, 15. asırdan itibaren Mısır, Suriye ve Filistin'de yaşayan Müslümanlar tarafından kutlanan Nevruz'un, Hristiyanlar tarafından da farklı şekillerde kutlandığını kaydetmektedir. Yunanistan'da olduğu gibi Asya, Avrupa, Afrika ve Orta Doğu'nun birçok yerinde ortaya çıkan dinler, 21 Mart tarihini, hayatın yeniden canlandığı bir gün olarak kabul ettiği için 'bayram' olarak kutlana gelmiştir. Ancak, Nevruz'un ilk defa Türk coğrafyalarında, özellikle Azerbaycan'da kutlandığına dair ciddi iddialar vardır. Bazı kaynaklara göre de İslâmiyet öncesinde birçok millet tarafından kutlanmış milletlerarası boyutta bir bayramdır (Kuzgun, 1995: 105-109).

Türk yaratılış destanlarından itibaren, belki de tarihin bilinmeyen dönemlerinden beri bütün Türkler arasında özel bir gün olarak kabul edilen Nevruz, bugün hâlen Kuzey Eski Türkler için, genellikle tabiatın canlanması, yeniden doğuş, yeniden diriliş ve Ergenekon'dan çıkış anlamına gelir. Nevruz, Türkiye, Kuzey ve Güney Azerbaycan (Heyet, 1995: 119-124; Golkarian 1995: 127-133; İdrisî 1995: 135-145), Kazakistan (İbrayev, 1996: 189-193; Kazbekov 1993: 1-25), Kırgızistan (Oğuz, 1996: 303-308; Akçora, 1999: 31-33), Özbekistan (Kabul, 1996: 221-229; Koraboyev, 1993: 45-59), Türkmenistan (Durdyeva 1996: 139-146; Annakılıçev 1996:101-106), Başkurtistan (Süleymanov 1995: 181-188), Çuvaşistan (Güngör, 1996: 161-166), Kırım ve Balkanlara (Aksoy 2004: 27-48) kadar bütün Türk dünyasında ağırlıklı olarak bir bahar bayramı olarak kutlanmaktadır. Ayrıca, Nevruz'un Afganistan, Dağıstan, Doğu Türkistan, Güney Azerbaycan, Doğu Avrupa, Makedonya ve Güney Sibirya'da kutlandığı bilinmektedir.

Amerika Kızılderili kabileleri arasında yapılan bazı uygulamalarla Altay, Hakas, Saka, Şor, Tuva gibi Şaman Türk boylarının mart ayında yeni yılın başlangıcı olarak kutladıkları bayram uygulamaları arasında çeşitli benzerlikler vardır. Her iki toplumda ana temanın tabiatın canlanmasıyla ilgili olması bu toplulukların akraba olduğuna işaret etmektedir. Nitekim, bu akrabalığı son zamanlarda yapılan 'gen' çalışmaları ortaya koymuştur (Arslan, 1995: 251-270).

Azerbaycan Türkçesinde 'novruz'; Kazak Türkçesinde 'navruz'; Kırgız Türkçesinde 'noruz'; Özbek Türkçesinde 'nevroz'; Türkmen Türkçesinde 'novruz'; Başkurt Türkçesinde 'nauruz'; Tatar Türkçesinde 'nevruz'; Uygur Türkçesinde 'noruz' şeklinde telâffuz edilen Nevruz (Ercilasun vd. 1991: 648-649), yine günümüzde Altay, Başkurt, Gagauz, Gaşgayi, Hakas, İdil-Ural, Kama Ural Çuvaşları, Karaçay-Malkar, Kazan, Karakalpak, Kumuk, Nogay, Saha, Saka, Salar, Şor, Tatar, Tuva, Türkmen,

Uygur, Yakut gibi bütün Türk boyları tarafından kutlandığı gibi, Balkan Türkleri arasında da bayram olarak kutlanmaktadır. Anadolu’da ise, özellikle Azerîler, Türkmenler ve Yörükler arasında yaşatılmaktadır. Biz bu yazımızda sadece günümüz Türk Cumhuriyetlerindeki Nevruz kutlamaları üzerinde kısaca duracağız.

4.1. Azerbaycan Türklerinde Nevruz Kutlamaları:

Azerbaycan Türkleri Nevruz Bayramı’nı ‘Noruz, Narvız, navrız’ şeklinde telâffuz ederler. 28 Mayıs 1918’de kurulan ve 27 Nisan 1920 yılında 11. Kızılordu tarafından işgal edilen Azerbaycan Cumhuriyeti Devleti’nin resmî bayram olarak kutladığı Nevruz, Ergenekon Bayramı veya Kurtuluş Bayramı adıyla takdim edilmiştir (Resulzade, 1954: 5-7).

Mitolojiye göre, dünyanın her yerini gezip gören Cemşid, Azerbaycan’a gelir ve burayı çok beğenir. Yüksek bir tepenin üzerine taht kurdurarak mücevherlerle süslü elbisesini giyer, başında kaşlı taşlı tacıyla tahta oturur. Cemşid’in güneşin ışığı altında parlayan tacı ve tahtı halkın gözünü kamaştırır ve çok hoşuna gider. Azerbaycan Türkleri, 21 Mart gününe tekabül eden bu günü hayra yorup sevinir ve adını ‘Nevruz/yeni gün’ koyar (Resulzade, 1954: 5-7; Heyet, 1995: 119-124). Bu efsanenin bir benzerinde ise, Cem’in, Hz. Âdem’in yedinci torunu olduğu (Güzel, 1995: 95-104; Tutar, 2004: 18-26) ve Pehlevicede ışık anlamına gelen ‘şid’ unvanını Azerbaycan halkının verdiği ifade edilmektedir (Firdevsi, 1967: 431-432).

Safevî Türkmenleri döneminde de kutlanan Nevruz, Şîliğin tesiriyle Cemşid, yerini Hz. Ali’ye bırakır. Ancak, Azerbaycan’da Nevruz Bayramı genellikle Cemşid efsanesine ve Safevî geleneğinden çok 21 Mart’ta vuku bulan Ergenekon efsanesine bağlı olarak ‘Yeni Gün, Kurtuluş Bayramı’ olarak kutlanmaktadır. Bununla birlikte Nevruz’un, soğuk bir kıştan ılık bir bahara geçiş, yeni bir günün başlangıcı, tabiatın canlanması anlamının daha ağır bastığını görüyoruz (Resulzade, 1954: 5-7).

Azerbaycan’da tabiatın canlanmaya, etrafın yeşillenmeye başladığı 20 Şubat-20 Mart tarihleri arası ‘Bayram ayı’ olarak bilinir. ‘Boz ay’ da denilen kış mevsiminin son ayı, yılın ‘Axır Çerşenbe’, yani son Çarşamba günü biter (Ahundov, 1978: 434). Iğdır ve çevresinde de Nevruz’dan önceki 15-20 günlük bir zaman dilimini ifade etmek için ‘Bayram ayı, Bayram ağzı’ tabiri kullanılmaktadır.

Azerbaycan’da ‘Bayram ayı’nda herkes, bayram günü eşine, dostuna, yakınlarına vereceği hediyeleri hazırlamaya başlar. Her aile, evini temizler, kabını, kazanını, çatalını kaşığını yıkar, boya badana işlerini yapar. Halı, yorgan döşek vs. güneşte havalandırılır (Efendiyev, 1985:78-79).

Azerbaycan'da Nevruz Bayramı'nda herkes kendi imkânları ölçüsünde eşyalarını yeniler, çocuklara yeni elbiseler alınır. Üç gün devam eden bayram süresince herkes birbirlerini evlerinde ziyaret edip bayramlaşır. Nevruz'dan önceki en önemli gün 'Axır Çərşenbe' yani, yılın en son Çarşamba'sıdır. Bu güne 'ilin axır tek günü' de denir. Bayram ayı içindeki diğer çarşamba günlerine 'üskü' adı verilmektedir (Resulzade, 1954: 5-7).

Bayram öncesi dört haftanın her çarşamba günü evlerin avlusunda veya geniş meydanlarda 'tonqal/ tonqar' adı verilen ateşler yakılır (Resulzade, 1954: 5-7; Azerbaycan Sovét Énsiklopediyası, 1983: 284). Küçük çocuklar kucaklara alınıp bu ateşin üzerinden atlanır. Genç yaşlı herkes niyet tutarak, "Ağrılığım, uğurluğum, ağrım, acım, azarım, bəzarım tökül (Efendiyev, 1985: 9) veya;

Ağrım, uğrum tökülsün,

Oda düşüp kül olsun.

Yansın alov saçılısın,

Menim baxtım açılısın (Ahundov, 1978: 27).

gibi sözler söyleyerek bu ateşin üzerinden yedi defa atlar. Bilhassa gençler, çocuklar bez, çaput vb.leriyle yaptıkları topu bir telin ucuna bağlar, üzerine gazyağı veya mazot döküp yakar ve havai fişek gibi göğe fırlatırlar (Ahundov, 1978: 434).

Axır Çarşamba'dan önceki salı günü mezarlığa gidilir. O yıl içerisinde vefat edenlerin mezar taşları konulur. Herkes kendi yakınının mezarını temizler, bakımını yapar. Bu uygulamaya 'qebir üstü' adı verilir. Mezarlıklara giden erkekler Kur'an-ı Kerim ve dualar okuduktan sonra dönerler. Kadınlar ise, evlerinde hazırladıkları çeşitli yemek, börek, çörek ve tatlılarla mezarlığa giderler. Orada herkes imkânları ölçüsünde Kur'an-ı Kerim ve dua okurlar veya orada bulunan hocalara okutur. Daha sonra mezarlığa getirilen yemekler fakirlere dağıtılır. Birkaç saat sonra mezarlıktan ayrılırlar. Böylece 'qebir üstü' uygulaması sona erer. Axır Çarşamba'da yapılması gerekli işlerin başında pilav, etli pilav, bulgur, kavurma, gibi en güzel yemeklerin yapılması ve en az yedi çeşit yemiştan oluşan Çarşamba yemişi de denilen 'yeddilevin'in hazırlanması gelir. Yine, soğan kabuğu ve saman içerisinde su dolu bir kazanda pişirilen kırmızı yumurtalar hazırlanır. Nevruz'a has mukaddes bir yemek olarak kabul edilen, bütün Türk boyları arasında rastlanan, bayramdan 10-15 gün önceden temiz telis veya sofraya bezinin üzerine serilip üzeri örtülen ve belli aralıklarla su serpilerek çimlendirilen, yeşertilen buğdayın, hafif filiz verdikten sonra dövülüp kaynatılması suretiyle yapılan 'semeni' pişirilir (Ahundov, 1978: 434).

Axır Çarşamba akşamı yapılan bir uygulama da kızlar arasında yapılan 'suya yüzük atma' oyunudur. Kızların toplandığı bir odanın ortasına su dolu bir

bayda/badya/leğen getirilir. Leğenin etrafını saran kızlar yüzüklerini leğenin içine atarlar. Üstü bezle örtülü leğenden, kızlardan birisi bayatı söyleyerek leğenin içinden yüzük çıkarır, çekilen yüzük kime aitse söylenen bayatı/mâni da ona aittir ve ona göre yorumlanır. Axır Çarşamba, güneş doğmadan önce gençler, kızlar ve gelinler su kaynağına giderler. Orada el ve yüzlerini yıkarlar. Özellikle kızlar bahtlarının açılması için niyet tutar, başparmaklarını iple bağlayıp suyun üzerinden atlar, sonra da parmaklarındaki ipi keserek suya atarlar. Böylece bahtlarının açılacağına inanırlar (Ahundov, 1978: 434).

Nevruz'dan bir gün öncesine baca-baca denir. Özellikle 'baca baca günü'nde her ailenin fertleri kötü bir kelime kullanmamaya özen gösterir. Çünkü, çeşitli niyetler tutularak akraba veya komşuların kapıları dinlenmektedir. Buna 'qapı pusma' adı verilir. Özellikle bu gece kötü konuşmak ve kötü davranmak çok günah sayılır. Çünkü, dinlenen kapılarda ilk duyulan söz, yeni yılın lehine ya da aleyhine yorumlanır. Çeşitli renklere boyanan, suda pişirilen yumurtalar, genellikle gruplar hâlinde kapı kapı dolaşan çocuklara bayram hediyesi olarak verilir. Ayrıca, kapı kapı gezen çocuklara şeker, elma, portakal vs. de verilir. Ancak, yumurta, bu bayramlık hediyelerin en makbulü sayılır. Baca baca gününün gecesi bacadan 'şal atma' geleneği vardır. Çocuklar, gençler, nişanlılar uzun bir ipin ucuna bağladıkları heybe veya büyük eşarpı, eş, dost, komşu ve akrabalarının bacalarından aşağıya sarkıtırlar. Ev sahibi heybe/eşarp/şalı sarkıtan çocukları, gençleri memnun için en uygun hediye 'şal'a bağlar (Ahundov, 1978: 434-436).

Azerbaycan'da 'baca baca gecesi' yani 20 Mart'ı 21 Mart'a bağlayan gece yarısında bütün aileler evlerinde büyük bir sevinçle yeddilevin sofrasının başında toplanırlar. Eski yılın bitmesinin, yeni yılın başlamasının saati beklenir. Geceyle gündüzün eşitlendiği gecenin bu saatine 'tahvîl [tefil] saati' adı verilir. Bu saatte aile reisi Nevruz duasını okur. Daha sonra yeddilevin aile fertlerine pay edilir (Resulzade, 1954: 5-7).

Bir anlayışa göre bu gece yarısı herkesin rızkı tayin olunur. Bu gece çeşitli hastalıkların, belaların, kötülüklerin yok olacağına, iyiliklerin, güzelliklerin, rızık ve bereketin geleceğine, bahtların açılacağına inanılır. 20 Mart Nevruz gecesi daha önceden alınan çeşitli hediyeler ve en az yedi çeşit çerez, aile fertleri arasında eşit olarak pay edilir. Pay etme işini ailenin reisi yapar. Evlenen kızların payları ayrılır, bebek varsa payı da anaya verilir.

Bayram süresince erkekler ve kadınlar, ayrı ayrı veya birbirlerini evlerinde ziyaret edip bayramlaşırlar. Ayrıca, büyükler ziyaret edilir, elleri öpülür ve hayır duaları alınır. Evli ve nişanlı kızlar için hazırlanan çeşitli hediyeler gönderilir.

Azerbaycan'da yapılan bu uygulamaların hemen hemen aynısı İğdir ve çevresinde de yapılmaktadır. Yalnız, İğdir ve çevresinde 'qebir üstü' bayramdan önceki Salı veya

Perşembe günü yapılır ve o güne ‘ölü bayramı’ adı da verilir. Azerbaycan’da ‘axır Çarşamba’ akşamı uygulanan ‘qapı pusma’ geleneğine, İğdır ve çevresinde ‘qulaq asmaq’ adı verilir. İğdır’da da Nevruz’dan bir gün öncesine baca-baca adı verilir. İğdır ve çevresinde yumurtalar Azerbaycan’da olduğu gibi çeşitli renklerle boyanmaz. Sadece saman ve soğan kabuğuyla suda pişirilerek boyanır ve ‘baca baca’ günü veya gecesi dolaşan çocuklara ‘bayramçalık’ adıyla bilinen hediye olarak verilir. Kısaca, millî kimliklerini, örf, âdetlerini, törelerini korumaya ve yaşatmaya çalışan Azerbaycan Türkleri, Nevruz’a birçok dinî ve millî anlamlar da yükleyerek kutlaya gelmişlerdir.

4.2. Kazak Türklerinde Nevruz Kutlamaları:

Kazak Türkleri arasında Nevruz, ‘Kün Bayramı, Halk Bayramı, Yılbaşı, yılın ilk günü, Ulıstın Ulı Küni/Ulusun Ulu Günü’’ olarak her sene çok eski dönemlerden itibaren yılın ilk gününü ifade eden bir bayram olarak kutlanır. Fakat, Araplar, VII-VIII. asırlarda Kazakistan’ı işgal edince, Kazak Türklerinin eski gelenek ve göreneklerini ortadan kaldırmak için Nevruz Bayramı’nın kutlanmasına engel olmaya çalışırlar. Bunu, başaramayınca taktik değiştirip Nevruz’a, Kazakların millî yemeği ‘Navruz köje’nin Peygamber efendimize 22 Mart’ta bağışlanan yemek olduğu şeklinde birtakım İslâmî unsurlar yüklemeye, mal etmeye çalışırlar (Kazbekov, 1993: 1-25; Akçora, 1999: 39-48). Bundan dolayı bazen de dinî bir bayram olarak kutlanmış ve günümüze kadar gelmiştir.

Kazakistan’da Nevruz’un, gezegenlerin yörüngelerinde başlangıç noktalarına geldikleri, gece gündüzün eşitlendiği, canlıların ürettiği, insanların bolluğa kavuştuğu ve yeryüzünü mutluluğun kapladığı bir gün olduğuna inanılır. Farsça yeni anlamına gelen ‘now’ kelimesiyle gün anlamına gelen ‘ruz’ kelimesinin birleşmesiyle ortaya çıkan Nevruz kelimesi, Kazak Türkçesinde ‘Navruz’ şeklinde telâffuz edilmekte olup, yılbaşı, Ulıs Küni/Ulus Günü ve Kazak millî yemeği ‘köje’ anlamında da kullanılmaktadır (Kazbekov, 1993: 3-4).

Kazaklar arasında Nevruz Bayramı’yla ilgili pek çok mitoloji ve efsane anlatılmaktadır. Bu efsanelerin menşei Saka ve Hun Türklerine kadar uzanmaktadır. 21 Mart’ı 22 Mart’a bağlayan Nevruz gecesinin sabahı yüksek bir tepeye çıkılarak güneşin doğuşu karşılanır. Kadınlar eğilerek, ‘Nasılsın Güneşana’ diye selâm verirler. Bu inanış gündüz Güneş’e, gece de Ay’a tapan Hunlardan gelmektedir. Yine bir efsaneye göre, Hızır/Kızır, Nevruz’la birleştirilen Hıdrellez Günü, yani 21 Mart gecesinde bozkırlarda dolaşır. Hızır, insanlara devlet, mal mülk, şifa dağıtan ak sakallı bir ihtiyar kılığında göze görünür. Hızır Ata güzelliğin, iyiliğin ve güneşin ilk ışıklarının sembolüdür. Onun nazarı, buzu ve taşı eritir. Bunun için Ulus Günü, Kazak Türkleri tarafından kutsal bir gün olarak kabul edilmiştir (İbrayev, 1996: 189-193; Kazbekov, 1993: 7-8).

Kazak Türkleri arasında güneşle ilgili çeşitli inançlar vardır. Meselâ, Nevruz sabahı güneş, ateş gibi kan kırmızı doğarsa, o yılın savaş, ölüm, katliam ve felâket yılı olacağına; sarı kırmızı renkte doğarsa, o yıl çeşitli yangınların çıkacağına, kuraklık olacağına; rengi soluk doğarsa bol yağmur yağacağına, ışıkları yayılmış olarak doğarsa o yıl bolluk bereket yılı olacağına inanılır. Bu gün kar veya yağmur yağarsa ‘nur yağdı, gelecek yıl iyi bir yıl olacak’ diye yorumlanır ve sevinilir. Nevruz ayında yağan kar, diğer aylarda yağan kara nazaran daha beyaz ve yumuşak olduğundan ‘akşa kar’ adını alır (Kazbekov 1993: 9-19).

Kazaklar birçok Türk boyu gibi, güneş batmak üzereyken uyumanın tanrı İnir/Ay’a saygısızlık olduğuna; uzun süre Ay’a bakmanın, Ay ışığında uyumanın iyi olmadığına inanırlar (İbrayev 1996: 189-193). Iğdır’da da buna benzer çeşitli inanışlar vardır. Iğdır ve çevresinde, güneşin batacağı saatlere ‘şer vaxdı, şer qarışır, şer qarışan vaxt’ gibi çeşitli isimler verilir ve bu zaman diliminde uyumanın iyi neticeler vermeyeceğine inanılır. Yine, Iğdır’da Kazak Türkleri arasında olduğu gibi Ay’a uzun süre bakıldığı takdirde Ay’ın o kişiyi çekeceğine, alıp götüreceğine, uzun süre Ay ışığında uyumanın çeşitli hastalıklara sebep olacağına inanılır.

Kazaklar’da Nevruz törenleri başlamadan önce evler temizlenir, herkes en güzel elbiselerini giyer. Herkes birbirini ve özellikle yaşlıları ziyaret eder, onların dualarını alır. Genç kızlar gözaltı ettikleri gençler için ‘uykışar’ adlı et yemeği hazırlar. Gençler ise, bunun karşılığında kızlara, gençliğin ve temizliğin sembolü olan ayna, alımlılığın ve güzelliğin sembolü olan tarak, tomurcuk hâlindeki çiçeğin ve parlaklığın sembolü olan parfüm hediye ederler. Gençler, yeni yılın kuklasını bir öküzün üzerine bağlayıp gece saat 03.00’de ahırdaki hayvanları ürkütür, davul çalıp halkı uykudan uyandırır. Bazen de şafak sökerken bir su kaynağının başında toplanılıp kanallar temizlenir, çeşitli yerlere ağaçlar, çiçekler dikilir. Ayrıca küs olanlar barıştırılır, boşananlar birleştirilir, yetimler evlendirilir, fakirlere yardım edilir (Kazbekov, 1993: 8-12).

Eski yılın kötülüklerinden ve hastalıklarından kurtulmak, yeni yıla sağlıklı ve iyi bir şekilde girmek için ateş yakılarak üzerinden atlanır. Çeşitli oyunlar oynanır. Ulus Günü’nde en az yedi çeşit yiyecek yani tuzlu et, koyun kellesi, peynir, buğday, darı, pirinç, soğan ve havuç karışımından meydana gelen ‘Nevruz-köje’ adı verilen yemekler yapılıp yenir ve komşulara dağıtılır (Kazbekov, 1993: 8-12; Akçora, 1999: 45). Her evin sofrasına et, süt, tahıl, meyve cinsinden yedi çeşit yiyecek konur, yedikten sonra dualar edilir. Et yemekleri kışla vedalaşma, süt yemekleri yaz yiyeceklerine kavuşma, bol yemek de yıl boyunca açlık olmaması anlamına gelir (Kazbekov, 1993: 10-11).

Ulus Küünü’nde köy meydanlarına ‘nar kazanı’ kurulur, altında ateş yakılır, kesilen öküzün/kurbanın kanı çocukların alınlarına sürülmek suretiyle kaza belâ defedilmeye çalışılır. Daha sonra kurbanın eti ‘nar kazanı’na konulur. Özel bir anlam taşıyan ‘nar

kazanı'nda pişen yemekler büyük bir tepenin üzerinde toplanan halk tarafından yenir. 'Nar kazanı' kutsal addedilir. Bir efsaneye göre, Saka halkının bozulan birlik beraberliğini yeniden tesis etmek için, toplumun ileri gelenleri büyük bir bakır kazan yapılmasını isterler. Bakır bulunamayınca Saka askerlerinin oklarının temrenindeki bakırlar toplanarak büyük bir kazan yani 'nar kazanı' yapıp yemekler pişirilir ve halka dağıtılır (Kazbekov, 1993: 13). Böylece 'nar kazanı'nda pişirilerek, halka dağıtılan yemek vasıtasıyla birliğin, dirliğin, dostluğun, kardeşliğin pekiştirilmesi sağlanmış olur.

4.3. Kırgız Türklerinde Nevruz Kutlamaları:

Kırgız Türklerinin iki bin yıldan beri Nevruz'u bayram olarak kutladıkları bilinmektedir. Kırgız halk takvimindeki adıyla 'Calgan Kuran ayının 21. günü 'canı cıl' yani, 'yeni yıl' olarak kutlanmaktadır (Oğuz, 1996: 303-308).

Kırgızlarda da Nevruz'un menşei ile ilgili çeşitli rivayetler anlatılmaktadır. Bu rivayetlerden birine göre, Calalayın'ın kızı Nevruz'la evlenen İshak Baba'nın oğlu Türk'ün düğününde tabiat yeşillenmeye başlar. İşte bu düğün günü kutsal addedilir ve her yıl bayram olarak kutlanır (Güzel, 1996: 167-181).

Kırgız Türkleri arasında 'sümölök' yemeğinin ilk ortaya çıkışıyla ilgili olarak da çeşitli rivayetler anlatılmaktadır. Bu rivayetlerin birine göre, Kırgız halkı çok eski bir zaman diliminde kıtlık yaşar. Birçok insan ölür. Halk toplanır, ellerinde ne varsa getirip bir yemek yapmaya karar verirler. Herkes kendi imkânı ölçüsünde buğday, un, yağ, kavut, erik kurusu vb. neyi varsa getirip bir büyük kazana koyar. Kazanın üzerine su ilave edilir ve ateşin üzerine konur. Bu sırada dul bir kadın dokuz çocuğuyla birlikte gelip ağlayarak kazana koyacak hiçbir şeyinin olmadığını söyler. Çocuklarını avutmak için dokuz yuvarlak küçük taşı temizler ve kazana atarak dua eder. Kazan kaynamaya başlar ve çocuklar uyurlar. Bir süre sonra kazandan etrafa güzel bir yemek kokusu yayılmaya başlar. Kazanın içindekiler çok güzel bir yemek olur. Kırgız halkı bu mucizevi yemekten yemek suretiyle kırılmaktan kurtulur. Bu yemeği ve bu günü kutsal addeden Kırgızlar ona, 'el sümölök' adını verirler. O yıl bolluk içinde yaşayan halk, yeni yılın kutsal bir yemeği hâline gelen 'sümölök'ü her yıl yapmaya başlarlar (Oğuz, 1996: 303-308).

Günümüzde Özbek Türklerinin 'sümelek' adını verdiği Nevruz'a has yemeğe Kırgız Türkleri de 'sümölök' adını verirler. Sümölök, bayramdan 10-15 gün önceden temiz telis veya sofraya bezinin üzerine serilip üzeri örtülen ve belli aralıklarla su serpilerek çimlendirilen, yeşertilen buğday, hafif filiz verdikten sonra dövülüp kaynatılmak suretiyle yapılır.

Kırgızistan'da 'Nooruz' şeklinde telâffuz edilen ve 'bahara giriş, baharın müjdecisi' olarak değerlendirilen Nevruz kutlamalarına birkaç hafta önceden başlanır.

Herkes ev ve çevre temizliği yapar, bayram kıyafetini giyer. Yaşlılar ziyaret edilir, fakir fukaralara yardım edilir. Yeni yılın güzel geçmesi için, evlerin avlularında ateşler yakılıp üzerinden atlanır. Ağaçların budanır, çeşitli oyunlar oynanır. Ocaklara yerleştirilen yedi kazanda yedi çeşit yemek yapılıp yenir (Akçora, 1999: 31-32).

Kırgız kızları sembolik olarak baharın ve tarlada çalışma zamanının geldiğini belirtmek için erik ağacının dallarıyla ve yeşil otlarla öküz arabalarını süslerler. Daha sonra öküzleri tarlada sürmeye başlarlar. Yaşlı bir kişi, eteğine doldurduğu buğdayı tarlaya eker. Nevruz akşamı avlularda ateş yakılıp yaşlı genç bu ateşin üzerinden atlar, sağlık için dilekte bulunurlar ve bu şekilde ruhlarının da temizlendiğine inanırlar (Güzel 1996: 167-181).

4.4. Özbek Türklerinde Nevruz Kutlamaları:

Nevruz, Özbek Türkleri arasında baharın gelmesi, gece gündüzün eşit olması, tarla işlerinin başlaması anlamında kutlanan bir halk bayramıdır. Türkler tarafından çok eskiden beri kutlanan Nevruz'un mahiyetinin aslında dinle değil, daha çok tabiatla ilgili olduğu ileri sürülerek kutlama faaliyetleri sürdürülmeye çalışıldı. Özbekistan'da halk tarafından çok yaygın bir şekilde kutlanan Nevruz Bayramı, Sovyetler döneminde birtakım yasaklarla, zorluklarla ve engellerle karşılaşmış olmasına rağmen, özellikle evlerde gizli gizli kutlama faaliyetleri devam ettirilmiştir (Koraboyev, 1993: 45-59; Akçora, 1999: 34).

Özbekistan'da Nevruz, 1991 yılının 21 Mart'ından beri resmî bayram olarak kutlanmaktadır. Bu törenlerde aynı zamanda Özbeklerin çeşitli örf, âdet, gelenek ve görenekleri sergilenmektedir. Burada Nevruz kutlamaları sırasında 'Sayıl, Halk Sayılı ve Sayıl Eğlenceleri' adı verilen birtakım şölenler tertip edilmektedir. Şölenin yapıldığı meydanlarda yapılan kutlamalara ses sanatkarları, cambazlar ve ozanlar katılmakta, yarışmalar, oyunlar, güreşler düzenlenmektedir. Bugün, birbirlerine dargın olanlar, küsenler barışır, fakirlere yardım yapılır. Başta Nevruz sofrasının meşhur yemeği olan Sümelek yapılır. Sümelek, bayramdan 10-15 gün önceden temiz telis veya sofranın üzerine serilip üzeri örtülen ve belli aralıklarla su serpilerek çimlendirilen, yeşertilen buğday, hafif filiz verdikten sonra dövülüp kaynatılmak suretiyle yapılır (Kabul, 1996: 221-229; (Koraboyev, 1993: 47; Akçora, 1999: 35).

Özbek Türklerinin 'Sümelek' adını verdiği bu yemeğin daha doğrusu bir çeşit tatlının aynısı on beş yirmi yıl öncesine kadar İğdir'da da yapılmaktaydı. Yalnız İğdir ve çevresinde yapılan bu yemeğe 'Semeni' adı verilmektedir¹.

Özbekistan'ın bazı yerlerinde ufak tefek farklılıklar gösteren Nevruz törenleri, Nevruz günü başlar ve bir hafta devam eder. Güzellik, tabiat, iş bayramı olduğu için açık

havada, tabiatla iç içe, tabii güzelliklerle dolu olan yerlerde kutlanmaya çalışılan Nevruz Bayram'ı öncesi evlerde, sokaklarda çeşitli temizlikler yapıp süslenir. Akşam misafirlğe gidilir, analar babalar, akrabalar, yaşlılar, komşular, ziyaret edilir. Dargınlar barışır, fakirlere yardım edilir. Seyil yerleri/Nevruz kutlamalarının yapıldığı meydanlar dönme dolaplarla, çalgıcılarla, ve seyyar satıcılarla dolar. Bu meydanlarda oyunlar, güreşler, at yarışları ve horoz dövüşleri vb. gösterileri sunulur. Nevruzun birinci günü halk çadır çadır gezer, birbirlerinin bayramını kutlar. Bu ziyaretler sırasında misafirlere aş adı verilen pilav ikram edilir. Ayrıca, çay yanında masalar 'yelpiz, mavi piyaz, otlu börek, patır, dolma, nane, yeşil soğan, kakı/salata, güç aş, un aş, meyve şerbeti' vb. yemeklerle donatılır. Masanın tam ortasına 'sümelek/sümalak' adı verilen Nevruz'a has yemek konur (Kabul, 1996:221-229; Koraboyev, 1993:46-47; Akçora, 1999: 5-36, 50-52).

Özbek Türkleri arasında Nevruz kutlamaları genel olarak dört aşamada yapılır. Birinci aşamada Nevruz kutlamalarının toplu olarak yapılacağı saha temizlenip bayrak ve pankartlarla süslenir. Güllerle süslenen arabalarla mahallî yerler dolaşılır. Birinci arabada kerney ve sürney adı verilen çalgı aletleriyle bayramın başladığı haber verilir. İkinci arabada bayramın sembolik karamanları Baharhanım, Nevruzbaba/Çiftçibaba, Mameyer Pahtaay, Hasilcan adı verilen kişiler halkı selâmlayarak geçit yapar. Üçüncü arabada halkın temsilcileri, ihtiyarlar, ustabaşılar, sanatkâr topluluklarının elemanları, erkek ve kızlar resmî geçit yaparlar. Küçük yerleşim yerlerinde yukarıda sözü edilen bayram geçitleri araçsız, an olarak yapılır (Koraboyev, 1993: 53).

Özbekistan'ın bazı yerlerinde bayram sabahı tan yeri ağarmaya başlayınca, bayraklarla, pankartlarla, çiçeklerle süslenen arabalarla mahallî yerler, caddeler, sokaklar dolaşılır, millî çalgı aletlerinden olan kerney ve sürney adı verilen çalgı aletleriyle duyuru yapılır. Yerleşim yerinin özelliğine göre bazı Özbekler arasında 'Urgut Nevruzu' adı verilen kutlamalar, yeşillenmeye başlayan tabiatın kucağında yapılmaya özen gösterilir. Birtakım muasır unsurları da bünyesine alan bu kutlamalarda binlerce kişi güneş doğmadan önce 'Tophane' adı verilen bir dağda toplanıp güneşin doğuşunu seyrederek. Çocuklar ve gençler dağlarda topladıkları çiçekleri yaşlılara hediye ederler (Akçora, 1999: 36-37).

Bayramın ikinci aşamasında Bayram sahasında bulunan güllerle süslenmiş açık sahnede Baharhanım için temsili bir taht kurulur. Burada Bayram Kutlama Komitesi'nin başkanı açılış konuşması yaparak Baharhanım'ı davet eder ve ona Bayram Melikesi Tacı'nı giydirir. Baharhanım, bir konuşma yapar, isteklerini anlatır, yeni doğan çocuklara isim koyar, yeni gelin ve damatları tebrik eder. Baharhanım da kürsüye Nevruzbaba'yı ve Mameyer'i davet eder. Herkesin bayramı tebrik edilir. Bahar, tabiat, emek, dostluk, kardeşlik vb. konularda konuşmalar yapılır. Bayramın üçüncü aşamasında kutlamaların

yapıldığı sahada çeşitli bayram gösterileri, güreşler, oyunlar, kukla tiyatro gösterileri, spor müsabakaları yapılır. Balonlar, güvercinler uçurular, şiirler, şarkılar, türküler okunur, fıkralar anlatılır. Aşçılık ve fırıncılık gibi meslek ustalarının sergileri açılır. Fidan dikimi yapılır. Bayramın dördüncü aşamasında yarışmalarda dereceye girenlerin hediyeleri takdim edilir. Tören sonunda Bayram Kutlama Komitesi'nin başkanı yanında Baharhanım, Nevruz baba/Çiftçi baba, Hasılcan adı verilen Bayram kahramanları ve jüri üyeleri olduğu hâlde yapılan faaliyetler hakkında bilgi verip Nevruz törenlerini sona erdirir. (Koraboyev, 1993: 54-59).

4.5. Türkmen Türklerinde Nevruz Kutlamaları:

Türkmenistan'da yapılan araştırmalar Nevruz'un milâttan önce Hormoz adıyla kutlandığını göstermektedir. Bir rivayete göre de Seydun şehrini fethederek şehrin padişahının kızı Cerrada'yla evlenen Süleyman peygamber, Cerrada'nın isteği üzerine kızın babasının heykelini yaptırır. Müslüman olmayanlar bu heykele tapmaya başlar. Süleyman peygamber, abdest alırken üzerinde ism-i azam yazılı olan yüzüğünü diğer hanımı Emine'ye verir. Bir dev Süleyman peygamberin kılığına girip yüzüğü alır ve padişah olur. Süleyman'ın veziri Asıf durumdan şüphelenir ve dua okurken Allah'ın adını yüksek sesle söyleyince yüzük devin parmağından çıkar, suya düşer. Suyu düşen yüzüğü bir balık yutar. Balık avında olan Süleyman peygamber, yüzüğü yutan balığı avlar, yüzüğüne kavuşur. İşte Nevruz o günden itibaren kutlanmaya başlanır (Aşırov, 1996: 107-110).

Türkmenistan'da bahar mevsimi Nevruz'la başlar. Türkmenistan'da Nevruz'a bir hafta kaldığında yani yılın son Çarşamba gününün gecesinde ateşler yakılır, evler temizlenir, boya badana işleri yapılır. İnsanlar yeni elbiselerini giyer, birbirini ziyaret eder, misafirlere gül suyu ikram edilir. Bütün evlerde Nevruz'a has özel yemeklerin başında yer alan ve yeni yılın başladığına, toprağın canlandığına işaret eden 'semen/semene/semeni' pişirilir, komşulara dağıtılır. Temiz telis veya sofranın üzerine serilip üzeri örtülen ve belli aralıklarla su serpilerek çimlendirilip, yeşertilip dövüldükten sonra büyük kazanlarda kaynatılan 'semene/semeni' pişerken, kazan etrafında toplanan kızlar, kadınlar 'moncukattı/boncukattı/ sövziman salmak' adı verilen şiirler, türküler söylerler. Türkmenlerin söylediği bu şiirlerin benzerleri, bugün İğdir ve Azerbaycan'da da söylenmektedir. Meselâ, aşağıda birer örneği verilen hanelerin birincisi Türkmenistan'da, ikincisi Azerbaycan'da üçüncüsü de İğdir'da söylenmektedir:

Kaynadırlar semeni,

Torbaya dürtük temeniⁱⁱ,

Bildim ayrılıq imiş,

Bütün derdin [yamani]ⁱⁱⁱ

(Durdyeva 1996: 139-146; Aşırov 1996: 107-110).

Semeni, saxla meni,

İlde göyerderem seni,

Semeni sazana gelmişem,

Uzana uzana gelmişem (Mirze 1989: 13).

Semeni, al semeni,

Yazda yada sal meni,

Semeni saxla meni,

Her il göğerdim seni (Arşivimizden).

Türkmenistan'da resmî bayram ilân edilen Nevruz'un sofralarını 'semeni, noybalı erişte, bulamaş' adı verilen yemekler süsler. Nevruz Bayramı'nda çeşitli oyunlar oynanır, türküler söylenir, at ve satranç yarışmaları düzenlenir; horoz dövüşleri, koç dövüşleri vb. gösterileri sunularak büyük bir coşkuyla kutlanır. Karşılıklı ev ziyaretlerine gidilir, tebrik mesajları gönderilir ve basın organlarında geniş bir şekilde yer alır (Durdyeva, 1996: 139-146; Aşırov, 1996: 107-110).

Türkmenistan'da 'semeni'yle ilgili çeşitli rivayetler anlatılmaktadır. Bugün de anlatılan rivayetlerden birisi şöyledir: Eski zamanlarda yaşayan Bibican adlı güzel bir kız, 'semeni' pişirirken daha önceden kendisine âşık olan Han'ın geldiğini görür. Bibican, Han'ın, kendisini görmemesi için Allah'tan niyazda bulunur. Duası kabul edilen Bibican, yarılan toprağa girip görünmez. Semeni kazanı da taşa dönüşür. Neticede bu yere 'Bulamaklı Mezarlık' adı verilir. Bunun yanında 'Kız Bibican Mezarlığı' yer alır. Türkmenler her yıl Nevruz Bayramı'nda bu mezarlıkları ziyaret ederler (Durdyeva, 1996: 139-146).

Hemen hemen bütün Türk boylarında olduğu gibi Türkmenler arasında da Nevruz'dan 10-15 gün önceden kaplarda arpa, buğday, susam vb bitkiler yeşertilir. Ancak, Türkmenler, yeşertilmeye çalışılan bu bitkilerden hangisi önce yeşerirse, o yıl ilgili mahsulün daha bol, daha verimli olacağına inanırlar. Bunun için erken yeşeren mahsul hangisi ise, o yıl o mahsul ekilir.

Devlet tarafından resmî olarak kutlanan Nevruz, Türkmenistan'da yeni bir günü, taze bir günü ve yeni bir devri sembolize eder. Türkmenler, ecdadından miras kalan millî

âdetlerini, geleneklerini, göreneklerini bu bayramla yaşatmışlardır, denebilir. Nevruz, ilkbaharın başlaması, arzuların gerçekleşmesi, bolluğun, bereketin yaşanması ümididir.

5. Nevruz’la İlgili Çeşitli Dinî Rivayetler

Türk kültürünün gelmiş geçmiş en büyük medeniyetlere kaynaklık ettiği, tarihi seyir sırasında bünyesine çeşitli kültür unsurları aldığı ve bunlarla az çok bütünleştiği bilinmektedir. Başlangıcı Türk yaratılış destanlarına, efsanelerine, Türk milletini birbirine kenetleyen demir dağlar eritilerek çıkılan Ergenekon’a, beş bin yıllık Türk tarihine dayanan, Türk gelenek ve görenekleriyle zenginleşen Nevruz, Hunlardan günümüze kadar farklı isimlerle kutlana gelmiştir.

Türklerde İslâmiyet öncesi dönemlerde, Türk takviminin ilk günü olarak kabul edilen ve diriliş, yeniden canlanma, filizlenme, yeşerme, uyanma, yani bir tabiat/mevsim töreni şeklinde kutlandığı düşünülen Nevruz, aslında sadece bir tabiat, aşk, bolluk, bereket, dostluk, kardeşlik, emek, sanat, sevgi, güzellik, nezaket, şefkat, merhamet bayramı değil, aynı zamanda gelenek, görenek, örf, âdet, töre, kültür, yeniden tarih sahnesine çıkış, kısaca tarihî hafıza bayramıdır.

İslâmiyet’ten önce ‘Gök Tanrı’ inancında yaygın olarak icra edilen söz konusu Nevruz/tabiat/mevsim törenleri bir müddet dinî bayram gelenekleriyle iç içe yaşatılmış, birbirlerine karıştırılmış ve yerini zaman içerisinde Nevruz tören ve inançlarının hâkim olduğu Türk bayram törenlerine bırakmıştır.

Türkler, İslâmiyet öncesi dönemlerde, insanlara yeni bir yılın, yeni bir hayatın mutluluğunu yaşatan tabiat/mevsim bayramlarındaki uygulamaları, İslâm dinini kabul ettikten sonra da dinî bayramlardaki çeşitli eğlencelere ve kutlamalara taşımışlardır. Hatta, Nevruz kültürü, Nevruz törenleri, Nevruz uygulamaları zaman içerisinde Nevruzla ilgili çeşitli dinî inançların, rivayetlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Nevruz kutlamalarıyla ilgili bu rivayetlerden biri, Türkmenistan’da karşımıza çıkmaktadır. Bu rivayete göre, Hz. Süleyman yüzüğünü kaybedince hükümdarlığını da kaybeder. Kırk gün sonra yüzüğünü bulup getirirler. O zaman tekrar hükümdar olur. Kendisini kutlamaya gelirler. O sırada kuşlar Hz. Süleyman’ın başına toplanırlar. Bunu gören Farslar, ‘Nevruz amed’ yani ‘yeni gün geldi’ der ve bu günün adını Nevruz koyarlar. Hz. Süleyman, rüzgâra kendisini gezdirmesini emreder. Rüzgâr onu gezdirirken rastladığı bir kırlangıç, ‘Padişahım, yolunu değiştir; yoksa yuvamdaki yumurtalarımı ezeceksin’ der. Hz. Süleyman yolunu değiştirir ve yeryüzüne iner. Kırlangıç gelip onun yoluna su serper. Bundan dolayı Nevruz’da yere su serpilir (Maksetof, 1996: 269-273; Kabul, 1996: 221-229).

İslâmiyet'ten önce Araplar arasında görülmeyen Nevruz kutlamalarına, özellikle Türk Nevruz geleneğine birtakım İslâmî unsurların İran'dan geçmiş olabileceği düşünülmektedir. Belki de Nevruz, ilk defa İran coğrafyasında İslâmî bir kimliğe büründürülmüş ve buna bağlı olarak yeni birtakım rivayetler ortaya çıkmıştır (Çay, 1991: 21-23; Akçora, 1999: 22-23). Bugün Anadolu'nun Iğdır ve çevresi başta olmak üzere birçok yerinde bu dinî rivayetlerden bazıları hâlen yaşatılmaktadır.

Günümüzde Iğdır ve yöresinin sözlü geleneğinde, On İki Hayvanlı Türk Takvimi'ne dair çeşitli uygulamaların yaşatıldığını görüyoruz. Meselâ, Nevruz adı verilen bu günle başlayan her yeni yıl, bir hayvana nispet edilir. 21 Mart'la başlayan her yeni yıl, mensup olduğu hayvanın adını alır. Bu hayvan, ait olduğu yılın kaderini belirler. İşte, Iğdır ve yöresinde sözlü gelenekte yaşatılmaya çalışılan ve On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nde (Turan, 1941: 24-25) karşımıza çıkan bu uygulamaların benzerlerine de rastlanılmaktadır. Nitekim, Nevruz'un, yeni yılın başlangıcı olduğuna; yeni yılın başladığı gece yarısı, canlı cansız bütün varlıkların Allah'a secde ettiğine inanılmaktadır. Ayrıca, Nevruz'da Hz. Adem'in yaratıldığına; Hz. Yunus peygamberin balığın karnından kurtulduğuna; Hz. Ali'nin doğduğuna, Hz. Fatma'yla evlendiğine ve halife olduğuna dair inançlar hâlen yaşatılmaktadır^{iv}.

İslâmiyet'ten önce mitolojik, tarihî, dinî birtakım özellikler taşıyan; Türk boyları arasında birtakım dinî, tarihî, mitolojik ve efsanevî özellikler kazandırılarak Türk milletinin millî bayramı olarak kabul edilen; Ergenekon, yeni gün, Sultan Nevruz gibi adlarla, diriliş, Ergenekon'dan çıkış, yeniden doğuş ve bahar bayramı anlamında kutlanan Nevruz'a, yukarıdaki rivayetten de anlaşılacağı gibi İslâmiyet kabul edildikten sonra da birtakım dinî uygulamalar dahil edilmiştir. Böylece Nevruz'un her şartta kutlanması gerektiği hususu, bazı dinî sebeplere bağlanmak istenmiştir. Bu çerçevede Nevruz Bayramı'nı dinî birtakım sebeplere bağlayan çeşitli rivayetler ortaya çıkmıştır.

Meselâ, Nevruz Bayramı'nın kutlanmasına temel teşkil edecek tarihî hâdiselerin başında Urfa'da ateşe atılan Hz. İbrahim peygamberin Nevruz'da kurtulduğu ve Hz. Muhammed'e 'bu gün' peygamberlik verildiği; Hz. Peygamberin 'bu gün' Hz. Ali'yi kendisine vekil tayin ettiği (Aytaç, 1995: 111-118; Hüseyin, 1995: 315-321); Hz. İbrahim'in putları kırdığı (Güngör, 1995:31-36) şeklindeki rivayetler yer alır. Bu gün, aynı zamanda kâinatın yaratıldığı birinci gün; meleklerin yaratıldığı gün; dünyanın ilk defa dönmeye başladığı gün; zamanın başlangıç günüdür (Kabul, 1996: 221-229; Maksetof, 1996: 269-273).

Ayrıca, bugün bazı Türk boyları arasında 'Nevruz günü'nde, dünyanın yaratılmasının tamamlandığı; Hz. Adem'in yaratıldığı çamurun yoğrulduğu; Hz. Adem yaratıldığı; Allah'ın, insanları ilk defa yarattığında koç burcunda topladığı yıldızlara feleklerinde dönme emrini verdiği; Cennette kendilerine yasak edilen meyveden yedikleri

için Serendip/Seylan Adası'na atılan Hz. Adem'le, Cidde'ye kovulan Hz. Havva'nın tövbesinin kabul edildiği; Hz. Nuh'un gemisinin tufan sırasında Ağrı Dağı'nın tepesine oturduğu; Hz. Nuh'un tufandan sonra, Sürmeli Çukuru'nda/Iğdır Ovası'nda karaya ayak bastığı; kardeşleri tarafından kuyuya atılan Hz. Yusuf'un kurtarıldığı; Hz. Musa'nın ordusuyla birlikte Kızıldeniz'i geçtiği; Hz. Yunus'un kendisini yutan balığın karnından çıktığı; Hz. Ali'nin doğduğu; Hz. Ali'nin Hz. Fatma'yla evlendiği; Hz. Ali'nin, halife seçildiği şeklinde çeşitli dinî rivayetler vardır (Çay, 1991: 21-23; Onk, 1972: 120-121). Bunlardan birçoğu Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi özellikle Iğdır ve çevresinde hâlen yaşatılmaktadır

Menşei, Hz. Adem'in yaratılışıyla da benzerlik gösteren Türklerin yaratılış efsanesindeki hâdiseler neticesinde meydana gelen yaratılışa kadar dayandığını söyleyebileceğimiz Nevruz kutlamaları, Çin kaynaklarının ortaya koyduğu gibi Hun şölenleriyle devam ettirilmiş ve bu geleneklerin bir kısmı günümüze kadar gelmiştir.

Yukarıdaki bilgiler ışığında tarihî seyir içerisinde birtakım dinî unsurların da yüklendiği Nevruz'un bütün Türk boyları arasında kutlanan millî bir bayram olduğu söylenebilir. Aslında Nevruz'un ne İslâm tarihiyle ne de Zerdüştlükle ilgisinin olmadığı ortaya çıkmaktadır. Çünkü, Nevruz'un menşei, ilk Türklerin yaratılış destanlarına kadar uzanmaktadır. Şamanizm inancının, en eski Türk düşünce sisteminin esasını etkilediği bilinmektedir. Şaman törenleri sırasında ateşin üzerinden atlanması gibi uygulamaların Nevruz törenlerinde görülmesi bunun açık bir göstergesidir. Eski Türkler arasında görülen ve mukaddes sayılan çeşitli uygulamaların daha sonra Farslar kanalıyla ateşperestlere geçtiği anlaşılmaktadır.

6. Nevruz ve Kava Efsanesi

Bugün Müslüman, Hristiyan, Musevî, Şaman inançlı bütün Türk boyları arasında kutlanan Nevruz Bayramı'nı, İsfahanlı Demirci Kava mitolojisine bağlayarak bir isyan yıldönümüne dönüştürmeye çalışan çevrelerin varlığı bilinmektedir.

Bazı kaynaklarda 'Dahhak' şeklinde kaydedilen bu kelime, Zerdüş'tün kitabı Avesta'da 'Azidahaka' [yılan, ejderha], Pers kaynaklarında 'Azdahag' olarak geçmektedir. İşte kökü dışarıda, uzantıları içeride bulunan bazı çevreler Nevruz'u, Fars kaynaklarında bir Arap kralı olarak belirtilen Dahhak'ın öldürülüşünün yıldönümü olarak kabul ettirmeye çalışmaktadırlar (Tutar, 2004: 18-26).

Firdevsi'nin Şehnamesi'ndeki efsaneye göre, bir Arap olan Dahhak [Dahhak-ı Tâzi, Arap Dahhak] (Firdevsi, 1967: 425-426), Cemşid'ten sonra İranî ve Turanî kavimlerin tahtına oturur. Bin yıl saltanat süren Dahhak'ın iki omzunda insan beyniyle beslenen iki kara yılan çıkar. İşte bu iki yılan, insan beyniyle beslendiği müddetçe Dahhak

rahat eder. Aksi hâlde şiddetli ağrılar, acılar çeker. Neticede beş yüz yıl padişahlık yapan Feridun tarafından yakalanıp Demavend Dağı'nda öldürülür. İnsanlar sevinir ve o günü Nevruz'un başlangıcı olarak kabul ederler (Firdevsi, 1967: 46-58, 94-99).

Hint mitolojisinden İran mitolojisine, oradan da İslâm mitolojisine geçen rivayete göre ise, Hz. Nuh'un oğlu Yafes'in neslinden gelen Dahhak, omzundaki yılanları insan beyniyle besler. Bundan dolayı iki oğlunu kaybeden İsfahanlı Kava adlı bir demirci etrafında toplanan halk Dahhak'ı öldürür ve o günü bayram ilân ederler (Tutar, 2004: 18-26). Halbuki, Firdevsi'nin Şehname adlı eserinde babasını öldürüp (Firdevsi, 1967: 48-50), onun yerine geçen Dahhak'ı İsfahanlı demirci Kava değil, İranlıların ve Turanlıların efsanevî hükümdarı Feridun öldürür.

Şehname'ye göre Feridun, hükmettiği geniş toprakları oğulları arasında pay eder. Rum ve Batı'yı 'Batı Padişahı' olarak bilinen Selm'e; Türkistan ve Çin'i yani Turan'ı Tur'a; İran'ı da İreç'e verir (Firdevsi, 1967: 120-121). Ayrıca, Şehname'de İranî ve Turanî kavimlerin Feridun'un Tur ve İreç adlı oğullarının soyundan geldiği belirtilir. Fakat, Kava'nın sadece İsfahanlı bir demirci olduğu ifade edilerek etnik kökeni hakkında bilgi verilmez. O halde Kava'nın, tarih boyunca en çok Farsların ve Türklerin yaşadığı ve onların idaresinde kalan İsfahan şehrinden olması onun Fars veya Türk olma ihtimalini de gündeme getirmektedir.

7. Sonuç

İslâmiyet'ten önceki dönemlerde Türkler arasında yaygın olan 'Gök Tanrı' inancında da görülen Nevruz'da Tanrı, tabiat ve insan münasebetleri artar. Bu tarihte tabiat canlanmaya başladığı için yeryüzünde birtakım değişiklikler meydana gelir. Türkler de tabiatın canlanmasıyla meydana gelen bu değişikliklerin başlangıcı olarak 21 Mart Günü'nü Tanrı'ya şükretmenin bir ifadesi şeklinde yorumlamış ve özel bir gün olarak kutlaya gelmişlerdir.

Tarihte hem yılbaşı hem de ilkbaharın başlangıcı olarak kutlanan Nevruz Bayramı, farklı şekillerde ve farklı adlarla da olsa Doğu Türkistan'dan Balkanlara kadar olan geniş bir coğrafyada yaşayan bütün Türk boyları arasında yüzyıllardan beri kutlanmaktadır

Ergenekon'dan çıkışta demir dağın eritilmesiyle dirilen atalarının ruhlarıyla yanmaya başlayan gönülleri tutuşturan Nevruz ateşi, binlerce yıl hiç sönmeden yanan ve gelecekte de yanmaya devam edecek olan 'Türk kültür ocağı'nda binlerce atalar ruhunu ısıtacak, Nevruz gülleri geleceğe umut saçacaktır.

Birlik ve beraberliğin sağlanmasında büyük bir yaptırım gücü olan Nevruz'da ana baba, büyükler, konu komşu, eş dost ve hastalar birtakım hediyelerle ziyaret edilir,

küskünler barıştırılır. Nevruz aynı zamanda işe başlama günüdür. Özellikle tarımla uğraşanlar bayramdan sonra işe başlarlar.

Tabiat şartlarında meydana gelen değişiklikler aylara, yıllara ve mevsimlere göre değişir. Bu değişimlere bağlı olarak çeşitli canlı ve cansız varlıklar da farklılaşır. İnsanlar da çalıştığı ölçüde hem tabiattan hem de zamandan istifade ederek Tanrı'ya şükreder. İşte, millî kültür, millî uyanış, kendine dönüş, millî kimliğini idrâk etme günü, millî şuur günü olarak kutlanan Nevruz, Türklerin tabiatın dirilişini alkışladığı ve yeni yılın başlangıcı olarak kabul ettiği bir bayramdır.

Bugün Türk kültür coğrafyalarında tabiatla iç içe yaşayan, toprağı 'ana' olarak vasıflandıran Türklerin Nevruz geleneğinin, menşe itibarıyla Alevîlikle, Bektaşilikle, Sünnilikle, Şiilikle doğrudan doğruya hiçbir bağlantısı yoktur. Sadece, Türklerin İslâmiyet'ten önce kutladıkları mevsim bayramlarının dinî bir bayram olarak telakki edilmesi söz konusudur. Çünkü Türk inanç tarihi içinde Nevruz'un menşei, İslâmiyet'ten çok daha öncelere giden bir mevsim bayramı kutlama geleneğine dayanır. Kısacası Nevruz, bir dinin, bir yolun, bir mezhebin bayramı değil Türk'ün an'anevi bayramıdır.

Türkler arasında yaratılış efsanelerine bağlı olarak yaşatılan, kaynaklara göre tarihî seyir içerisinde bünyesine çeşitli inançlardan birtakım unsurlar alan çok eski bir geçmişe sahip olan yeni gün, yenilik, yılın başlangıcı, tabiatın canlanması anlamında kullanılan, baharın gelişini ve takvim değişikliğini müjdeleyen Nevruz, Türk dünyasına ortak kültür mirası olarak intikal etmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temeline millî harç olarak Türk kültürünü koyarak Türk milletinin bütün değerlerine önem veren Mustafa Kemal Atatürk de 22 Mart 1922'de Ankara'nın Keçiören semtinde Nevruz şenlikleri tertip ettirmiş ve kendisi de Nevruz Kutlamaları'na bizzat katılmıştır (Genç 1996: 9-15).

Nevruz Bayramı'nın ağırlıklı olarak tabiatın yeniden dirilişi anlamında günümüze kadar Sibiry'a'nın kuzeyinde yaşayan Türklerden Anadolu'ya, Balkanlara kadar Altay, Azerî, Başkurt, Çuvaş, Gagauz/Gökoğuz, Gaşgayî, Hakas, İdil-Ural, Kazak, Kırgız, Karaçay-Malkar, Kazan, Karakalpak, Kumuk, Nogay, Özbek, Saha, Saka, Salar, Şor, Tatar, Tuva, Türkmen, Uygur, Yakut vb. Müslüman, Hristiyan, Musevî, Göktanrı, Şaman inançlı bütün Türk boyları arasında kutlanması, onun dinî kaynaklı olmadığını gösterdiği gibi başka milletlere ait bir kültür değeri olmadığını da göstermektedir.

Binlerce yıl önce bahar bayramı, bahara ulaşma, bolluk, bereket, dayanışma, dostluk, kardeşlik, diriliş, dirlilik düzenlik, kötülüklerden korunma, sevgi, umut, Tanrı'ya şükretme, yeni gün, yeni yıl, yeniden doğuş, yılbaşı anlamında kutlanan Nevruz'un millî birliğimizin ve millî bütünlüğümüzün en güzel sembollerinden biri olarak kutlanmasını diliyorum.

ⁱ Nevruz Bayramı'ndan on on beş gün önce temizlenen belli bir miktar buğday, telis veya sofranın üzerine serilip üzeri örtülür. Belli aralıklarla su serpilerek yeşertilir. Buğday hafif filizlenince buradan alınıp dövülür. Daha sonra da büyük kazanlarda kaynatılır, pişirilip servis yapılır.

ⁱⁱ Büyük iğne.

ⁱⁱⁱ [Bu kelime aldığımız kaynakta 'fenası' şeklinde yazılıydı. Kanaatimizce, Türkiye Türkçesine aktarılırken karşılık olarak böyle yazılmıştır. Bunun için biz 'fenası' kelimesinin yerine aynı anlama gelen ve kafiyeyi bozmayan 'yamani' kelimesini kullandık.]

^{iv} Merhume Fatma ninem, Hz. Ali'nin halife olduğu günü, Nevruz bayramı olarak ilân ettiğini anlatırdı. Ninemin anlattığı çeşitli rivayetlerden birine göre, Hz. Ali, halife olduğu gün herkes hazırladığı hediyelerle onu tebrik etmek için ziyarete gider. Hz. Ali'nin Nevruz adlı hizmetçisi de ziyarete gelen insanların getirdikleri çeşitli hediyeleri görünce, bütün serveti olan bir yumurtayı, su dolu bir kazana koyduğu saman ve soğan kabuğuyla pişirmek suretiyle boyar ve Hz. Ali'nin ziyaretine gidip takdim eder. Hz. Ali, Nevruz'un bu davranışından çok memnun olur ve bu günün her yıl Nevruz Bayramı olarak kutlanmasını ister.

KAYNAKÇA:

ABDİYEV, Anara (1996), [Türkiye Türkçesine Aktaran: Fatma Zehra Esmeray], "Bahar Müjdesi", **Nevruz ve Renkler**, Yayına Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara 1996, s. 321-324. AKMY.

AHUNDOV, Ehliman (1978), **Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri**, Hzl. Semih Tezcan, Ankara, s. 27, 434-436.

AKÇORA, Ergünöz (1999), **Tarimizde ve Kültürümüzde Nevruz**, Elazığ, ELESKAV, s. 22-23; 31-33; 39-48;50-52.

AKSOY, Mustafa (2004), "Kültür Sosyolojisi Açısından Nevruz Kavramı", **Anayurttan Atayurda Türk Dünyası, Nevruz Özel Sayısı**, 12 (24), Ankara, s. 27-48.

ANNAKILIÇEV, Kazakbay (1996), [Türkiye Türkçesine Aktaran: Güçmurat Sultanmurat, "Bağımsız Türkmenistan'da Nevruz Bayramı", **Nevruz ve Renkler**, Yayına Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara, s. 101-106.

ARSLAN, Ahmet Ali (1995), "Amerika Kızılderili Kabileleri ve Türk Dünyasında 'Yeni Yıl Başı' Merasimlerinde Paralellikler", **Nevruz**, Yayına Hazırlayan: Sadık Tural, Ankara, s. 251-270. AKMY.

ASKAROV, Akhmatali (1995), [Türkiye Türkçesine aktaran Hüseyin Özbay], "Özbekistan'da Nevruz Tekrar Halkın Bayramı Oldu", **Nevruz**, Yayına Hazırlayan: Sadık Tural, Ankara, s. 237-243. AKMY.

AŞIROV, Annagurban (1996), [Türkiye Türkçesine Aktaran: Güçmurat Sultanmurat], "Türkmen Edebiyatında Nevruz", **Nevruz ve Renkler**, Yayına Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara, s. 107-110. AKMY.

ATALAY, Besim (1985), **Divanü Lûgat-it Tercümesi**, Ankara, C. I, s. 345-347. TDK. .

AYTAÇ, Pakize (1995), "Nevruz Üzerine Bir Sohbet", **Nevruz**, Ankara, s. 111-118. Yayına Hazırlayan: Sadık Tural, AKMY.

Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügeti, Bakı 1983, C. 3, s. 422, Azerbaycan Élmiler Akademiyası Élm Neşriyatı.

Azerbaycan Sovét Énsiklopediyası, Bakı 1983, s. 284.

ÇAY, Abdulhaluk (1991), **Türk Ergenekon Bayramı Nevruz**, Ankara, s. 21-23, 27, Türk Kültürünü Araştırmaları Enstitüsü ınları.

DEVELLİOĞLU, Ferit (1970), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara, s. 994.

DURDUYEVA, Amangül (1996), [Türkiye Türkçesine Aktaran: Güçmurat Sultanmurat], “Türkmen Folklorunda Nevruz Bayramı”, **Nevruz ve Renkler**, Yayına Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara, s. 139-146. AKMY.

EFENDİYEV, Paşa (1985), **Azerbaycan Şifahi Xalq Edebiyatı**, Bakı, s. 78-79. Maarif Neşriyatı.

ELİBEYZADE, Élmettin (1996), [Türkiye Türkçesine Aktaran: Mustafa Kalkan], “Nevruz ve Kurban Bayramının Geçmişi 1200 Yıl”, **Nevruz ve Renkler**, Yayına Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara, s. 147-154. AKMY.

ERCİLASUN, Ahmet Bican vd. (1991),**Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü**, Ankara,C.I,648-649.

Ereb ve Fars Sözlere Lügeti, Bakı 1985, s. 484, Yazıçı [neşriyatı].

EREN, Hasan (1988), vd, **Türkçe Sözlük**, Ankara, C. 2, s. 1084. TDKY.

Firdevsi, **Şehname, I**, (1967), (Çeviren: Necati Lugal) Ankara, s. 38, 46-58; 94-99; 120-121;431-432

GENÇ, Reşat (1995), “Türk Tarihinde ve Kültüründe Nevruz”, **Nevruz**, Yayına Hazırlayan: Sadık Tural, Ankara, s. 15-23. AKMY.

GENÇ, Reşat (1996), “Açış Konuşması”, **Nevruz ve Renkler**, Yayına Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara, s. 9-15. AKMY.

GOLKARİAN, Kadir (1995), “Tarihte Nevruz ve Azerbaycan Folklorunda Olduğu Değeri”, **Nevruz**, Yayına Hazırlayan: Sadık Tural, Ankara, s. 127-133. AKMY.

GÖZAYDIN, Nevzat (1996) “Bahar BayramıYayına Tarihî Yönden Bir Bakış”, **Nevruz ve Renkler**, Yayına Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara, s. 155-160. AKMY.

GÜNAY Ünver, GÜNGÖR Harun (1998), **Türk Dini Tarihi**, Kayseri, s. 55-56. Laçın Yay.

GÜNGÖR, Hârun (1995), “Önasya Kültürlerinde Yeniden Doğuş ve Türkler’de Nevruz”, **Nevruz**, Yayına Hazırlayan: Sadık Tural, Ankara, s. 31-36. AKMY.

GÜNGÖR, Hârun (1996), “Kama – Ural Çuvaşlarının Yeni Yıl Bayramı Nartukan”, **Nevruz ve Renkler**, Yayına Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara, s. 161-166. AKMY.

GÜZEL, Abdurrahman (1995), “XIV-XV. Yüzyıl Edebiyatında Nevruz ve Nevruzîyeler” **Nevruz**, Yayına Hazırlayan: Sadık Tural, Ankara, s. 95-104. AKMY.

GÜZEL, Abdurrahman (1996), “Türk Kültüründe Nevruz ve Millî Birlik - Beraberlik”, **Nevruz ve Renkler**, Yayına Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara, s. 167-181. AKMY.

HACIYEVA, Maarife (1995), vd. **Azerbaycan Edebiyat Terimleri Sözlüğü**, Samsun, s. 164.

HEYET, Cevat (1995), “Nevruz Bayramı İran’da”, **Nevruz**, Yayına Hazırlayan: Sadık Tural, Ankara, s. 119-124. AKMY.

HÜSEYİN, Nizameddin (1995), [Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Nuraniye H. Ekrem, Reşide Gürses], “Uygurlarda Nevruz”, **Nevruz**, Yayına Hazırlayan: Sadık Tural, Ankara, s. 315-321. AKMY.

İBRAYEV, Şakir (1996), [Türkiye Türkçesine Aktaran: Medine Ahmetova], “Kazak Folklorunda Nevruz”, **Nevruz ve Renkler**, Yayına Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara, s. 189-193. AKMY.

İDRİSÎ, Habib (1995), “Eski İran ve Azerbaycan Eyaletinde Nevruz”, **Nevruz**, Yayına Hazırlayan: Sadık Tural, Ankara, s. 135-145. AKMY.

İLTEBİR, Ablikim (1996), Günümüzde Uygur Türklerinde Eski Törelere ve Nevruz”, **Nevruz ve Renkler**, Yayına Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara, s. 209-220. AKMY.

İNAN, Abdülkadir (2000), **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar**, Ankara, s. 21. TTK .

KABUL, Nur Ali (1996), [Türkiye Türkçesine Aktaran: Ümid Necmeddin], “Özbekistan’da Nevruz Yani Yeni Gün’ün Şiir ve Şarkıları”, **Nevruz ve Renkler**, Yayına Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara, s. 221-229. AKMY.

KARATAY, Olcabay (1995), “Kırgız Tarihi ve Nevruz”, **Nevruz**, Yayına Hazırlayan: Sadık Tural, Ankara, s. 229-232. AKMY.

KAZBEKOV, Muhtar (1993), [Kazak Türkçesinden Aktaran: Süer Eker], “Nevruz Ulıstın Ulu Küni: Ulıs Kün (Ulusun Ulu Günü: Ulus Gün)”; Süer Eker, Ahmet Abatoğlu, **Ulusun Ulu Günü Nevruz**, Ankara, s. 1-25.

KEMALOV, Sabır (1996), [Türkiye Türkçesine Aktaran: Kudaybergen Elubaev], “Karakalpaklarda Nevruz”, **Nevruz ve Renkler**, Yayına Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara, s. 255-259. AKMY.

KORABOYEV, U. (1993), [Özbek Türkçesinden Aktaran: Ahmet Abatoğlu], “Özbekistan’da Nevruz”, Süer Eker, Ahmet Abatoğlu, “Nevruz Ulıstın Ulu Küni: Ulıs Kün (Ulusun Ulu Günü: Ulus Gün)” **Ulustın Ulu Günü Nevruz**, Ankara, , s.45-59.

KUZGUN, Şaban (1995), “İslâm Tarihi KaynaklarYayına Göre Nevruz Bayramı”, **Nevruz**, Yayına Hazırlayan: Sadık Tural, Ankara, s. 105-109. AKMY.

MAKSETOF, Kabıl (1996), [Türkiye Türkçesine Aktaran: Kudaybergen Elubaev], “Ebû Reyhan El- Beyrûnî ve Nevruz Hakkında”, **Nevruz ve Renkler**, Yayına Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara, s. 269-273. AKM .

MİRZE, Ağalar (1989), İntiqam Mehdiyev, **Novruz Töhfeləri**, Bakı, s. 13.

MURATOĞLU, Mâlik (1996), [Türkiye Türkçesine Aktaran: Mustafa Kalkan], “Nevruz ve Onun Özbek Halk Edebiyatında Terennüm Edilişi”, **Nevruz ve Renkler**, Yayına Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara, s. 281-292. AKMY.

NAZAR, Khuday (1996), “Afganistan Türklerinde (Güney Türkistanlılarda) Nevruz Kutlamaları”, **Nevruz ve Renkler**, Yayına Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara, s. 299-301. AKMY.

Nevruz [maddesi], **İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul 1988, C. 9, s. 233-234.

OĞUZ, M. Öcal (1996), “Kırgızların Kutladığı Bayramlar ve Nevruz Pratikleri”, **Nevruz ve Renkler**, Yayına Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara, s. 303-308. AKMY.

ONK, Nizamettin (Eylül 1972), “Aras Boyu Örf ve Âdetleri: Nevruz Bayramı”, **Türk Kültürü**, S. 119, s. 120-1216.

ÖGEL, Bahaeddin (2003), **Türk Mitolojisi, (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)**, Ankara, s. 485-486, TTKY.

PAKALIN, Mehmet Zeki (1983), **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, MEBY.

RAHMAN, Abdulkerim (1995), [Türkiye Türkçesine Aktaranlar: E. Emet, A. Çelikbay], “Tarihten Günümüze Doğu Türkistan’da Nevruz Kutlamaları”, **Nevruz**, Yayına Hazırlayan: Sadık Tural, Ankara, s. 221-227. AKMY.

RESULZADE, M. Emin (Mart 1954), “Nevruz Bayramı”, **Azerbaycan**, Yıl: 3, Sayı: 12-(24) s. 5-7.

SÜLEYMAN, Ahmet (1995), “ Başkurt Halkının Millî Bayramlar Sisteminde Nevruz”, **Nevruz**, Yayına Hazırlayan: Sadık Tural, Ankara, s. 181-188. AKMY.

TULUM, Mertol vd. (1991) **Temel Türkçe Sözlük, Şemseddin Sâmî, Sâdeleştirilmiş ve Genişletilmiş Kâmûs-ı Türkî**, İstanbul, C. 3, s. 989. Tercüman Genel Kültür Yay.

TURAN, Osman (1941), **On İki Hayvanlı Türk Takvimi**, İstanbul, s. 24-25. DTCFY.

TUTAR, Hasan (2004), “Mitolojide ve Yaşanan Durumuyla Nevruz” **Anayurttan Atayurda Türk Dünyası, Nevruz Özel Sayısı**, 12 (24), Ankara, s. 18-26.

YUVALI, Abdulkadir (1995), “Nevruz Günleri ve Çarşamba Günleri”, **Nevruz**, Yayına Hazırlayan: Sadık Tural, Ankara, s. 53-61. AKMY.